

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА

ОСЬМУК Наталія Григорівна

УДК 37.015:001.895](477)''192/193''

**ІДЕЇ РЕФОРМАТОРСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ
В ДОСЛІДЖЕННЯХ УКРАЇНСЬКИХ ОСВІТНІХ
ДІЯЧІВ 20-х – ПОЧАТКУ 30-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Суми – 2011

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Сбруєва Аліна Анатоліївна,
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка, проректор з наукової роботи,
завідувач кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Березівська Лариса Дмитрівна,
Інститут педагогіки НАПН України,
головний науковий співробітник
лабораторії історії педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Борейко Олександр Михайлович,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри педагогіки.

Захист відбудеться «28» жовтня 2011 року об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 55.053.01 у Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка за адресою: 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87, ауд. 218.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (40002, м. Суми, вул. Роменська, 87).

Автореферат розіслано «27» вересня 2011 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Г. Козлова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Реформування української освіти з метою демократизації, гуманізації та інтеграції у світовий науково-освітній простір є стратегічним напрямом її розвитку в XXI столітті. Спрямованість змін освітньої галузі визначається основними положеннями Закону України «Про освіту» (1993), Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») (1992), Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті (2002) та інших державних документів.

Однією з обов'язкових умов досягнення поставленої мети є розробка теоретичних засад реформаційного процесу на основі здобутків сучасної наукової педагогіки, доцільного поєднання інноваційного потенціалу вітчизняного та зарубіжного шкільництва. Значну роль у цьому процесі мають відігравати дослідження представників історико-педагогічної науки, присвячені з'ясуванню методологічних та процесуальних засад використання зарубіжного реформаційного досвіду.

В історії української освіти й педагогічної думки радикальні перетворення найбільш активно здійснювалися в 20-х – на початку 30-х років XX ст. Разом з тим цей історичний період характеризувався розвитком теорії й практики зарубіжної реформаторської педагогіки, що стала основою інноваційних зрушень у європейському та північноамериканському шкільництві. Завдяки діяльності видатних українських освітніх діячів С. Ананьїна, А. Володимирського, Г. Готалова-Готліба, Г. Гринька, О. Залужного, Я. Мамонтова, О. Музиченка, О. Попова, Я. Чепіги та ін. ідеї реформаторської педагогіки стали важливою теоретичною засадою розбудови нової української системи освіти, чинником розвитку вітчизняної педагогічної науки. Історико-педагогічна рефлексія вітчизняного реформаторського досвіду на сучасному етапі дозволить більш глибоко й системно аналізувати освітні проблеми сучасності, сприятиме формуванню виважених концептуальних підходів до інноваційного розвитку освіти в Україні у XXI ст.

Теорія і практика реформаторського руху кінця XIX – першої третини XX ст. у контексті розвитку світової педагогіки відображені у дослідженнях Б. Бім-Бада, Н. Вейкшана, Л. Гончарова, А. Джуринського, В. Кравця, М. Певзнера, О. Піскунова, А. Растригіної та ін. Окремі течії реформаторської педагогіки (вільне виховання, експериментальна педагогіка, трудова школа, нові школи тощо) розглядалися у працях О. Барило, С. Белової, Г. Кемінь, Т. Кравцової, Л. Лисенко, Т. Петрової, О. Рижова, С. Сергейко та ін. Постійною є увага науковців до авторських концепцій відомих представників реформаторської педагогіки Дж. Дьюї, Г. Кершенштейнера, Е. Меймана, М. Монтессорі, П. Наторпа, Р. Штейнера, яким присвячено праці І. Дичківської, О. Іонової, В. Коваленка, Н. Кравцової, А. Степаненко, О. Титаренко, Т. Токаревої та ін.

Інноваційний потенціал реформаторської педагогіки, її вплив на процеси розвитку української педагогічної думки та шкільництва було висвітлено у дослідженнях О. Караманова, Ю. Литвиної, Л. Медвідь, О. Перетятко, О. Попової, Н. Сафонової та ін.

Педагогічні ідеї та просвітницька діяльність провідних персоналій української освіти 20-х років XX ст. висвітлені у працях Л. Вовк, Г. Головки, І. Кириченко, Н. Кошечко, Т. Самоплавської, О. Сухомлинської, О. Щербакової.

Історіографічний аналіз засвідчує, що теоретичні й практичні аспекти дослідження ідей реформаторської педагогіки українськими освітніми діячами 20-х – початку 30-х років XX ст. не були предметом окремої наукової розвідки. Зважаючи на досягнення сучасної історії педагогіки, що характеризуються переосмисленням концептуальних підходів, розширенням джерельної бази, необхідної для аналізу науково-педагогічної спадщини й діяльності вітчизняних освітян і вчених-педагогів, складаються умови для системного, комплексного вивчення досліджуваної проблеми.

Доцільність з'ясування особливостей дослідження ідей реформаторської педагогіки українськими освітніми діячами 20-х – початку 30-х років XX ст. підтверджується необхідністю розв'язання таких суперечностей:

- між об'єктивною потребою української держави в інтеграції вітчизняного шкільництва до світового культурно-освітнього простору та недостатнім науково-педагогічним забезпеченням цього процесу;
- між зростаючим масштабом інноваційних перетворень у сучасній світовій педагогічній теорії й практиці та відсутністю відповідних методологічних підходів до їх творчого впровадження у вітчизняне шкільництво;
- між об'єктивною вимогою формування у сучасного українського вчителя готовності до інноваційної діяльності та недостатнім використанням вітчизняного історичного досвіду професійної педагогічної освіти.

Потреби творчого використання здобутків вітчизняної педагогічної науки в інноваційному розвитку системи національної освіти та модернізація підготовки майбутніх учителів зумовили вибір теми дисертаційної роботи: **«Ідеї реформаторської педагогіки в дослідженнях українських освітніх діячів 20-х – початку 30-х років XX століття»**. Використане у дисертаційній роботі поняття *«дослідження освітніх діячів»* розглядаємо як теоретичний та практичний аспекти діяльності державних діячів і педагогів-науковців, що вплинула на становлення освітньої політики УСРР, на формування методологічних засад української педагогічної науки й оновлення змістової та організаційно-методичної підготовки українського вчительства у досліджуваний період.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою частиною комплексного дослідження кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка *«Методологічні, змістові та методичні інновації у професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів у контексті запровадження кредитно-модульної системи»* (реєстраційний номер 0109U004948). Тема дослідження затверджена вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (протокол № 6 від 22 лютого 1999 р.) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 4 від 27 квітня 1999 р.).

Мета дослідження полягає у з'ясуванні теоретичного й практичного аспектів дослідження ідей реформаторської педагогіки українськими освітніми діячами 20-х – початку 30-х років XX ст.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**.

1. Виявити сутність реформаторської педагогіки як освітнього феномену та об'єкта досліджень вітчизняної педагогічної науки.

2. З'ясувати сукупність чинників, що зумовлювали звернення українських освітніх діячів досліджуваного періоду до ідей реформаторської педагогіки.

3. Виокремити ідеї світової реформаторської педагогіки, що стали предметом дослідження українських освітніх діячів 20-х – початку 30-х років XX ст.

4. Схарактеризувати організаційне забезпечення дослідження ідей реформаторської педагогіки Народним комісаріатом освіти УСРР.

5. Визначити особливості використання ідей реформаторської педагогіки у підготовці українського вчительства досліджуваного періоду.

Об'єкт дослідження – реформаторська педагогіка кінця XIX – першої третини XX ст.

Предмет дослідження – теоретичні й практичні аспекти дослідження ідей реформаторської педагогіки українськими освітніми діячами 20-х – початку 30-х років XX ст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 20-х – початку 30-х років XX ст. *Нижньою межею* визначено 1920-й рік – час остаточного встановлення радянської влади в Україні, формування пріоритетів нової освітньої політики, становлення української радянської педагогічної науки і досліджень зарубіжної педагогіки як одного з провідних її напрямів. *Верхня межа* – 1933 рік, зумовлена реорганізацією української освіти в контексті загальнорадянської уніфікації, утвердженням марксистської ідеології у радянській педагогічній науці, згортанням неупереджених досліджень реформаторської педагогіки.

З метою здійснення періодизації досліджень реформаторської педагогіки у вітчизняній педагогічній думці хронологічні межі дисертаційної роботи було розширено від 80-х років XIX ст. до початку XXI ст.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Української Соціалістичної Радянської Республіки 20-х – початку 30-х років XX ст.

Методологічну основу дослідження становлять загальні основи теорії наукового пізнання, діалектичні принципи взаємозв'язку і взаємообумовленості явищ, науковості, історизму, об'єктивності і системності, культуровідповідності, єдності теорії і практики, національних і загальнолюдських цінностей. Основоположним у роботі став системний підхід до вивчення теорії й практики реформаторської педагогіки як досліджуваного феномену.

Теоретичну основу дослідження становлять:

– ідеї та погляди українських освітніх діячів досліджуваного періоду щодо сутності реформаторської педагогіки та шляхів використання її теоретичних і практичних надбань у розбудові системи української освіти

(С. Ананьїн, Г. Ващенко, А. Володимирський, А. Готалов-Готліб, Г. Гринько, О. Залужний, С. Лозинський, А. Макаренко, Я. Мамонтов, Б. Манжос, О. Музиченко, О. Попов, Я. Ряппо, І. Соколянський, Я. Чепіга); представників зарубіжної реформаторської педагогіки (Е. Дюркгейм, Дж. Дьюї, Р. Зейдель, Г. Кершенштейнер, Е. Клапаред, А. Лай, Е. Лінде, Е. Мейман, П. Наторп, Е. Пакхерст, Е. Торндайк, С. Френе, Г. Шаррельман);

– концептуальні положення методології сучасної вітчизняної історико-педагогічної науки (Л. Березівська, М. Богуславський, Л. Ваховський, Л. Вовк, Б. Год, Н. Гупан, Н. Дічек, С. Золотухіна, Г. Корнетов, В. Курило, Н. Побірченко, О. Сухомлинська);

– теоретичні основи сучасних вітчизняних порівняльно-педагогічних досліджень (Н. Абашкіна, С. Клепо, Н. Лавриченко, О. Локшина, Г. Ніколаї, О. Огієнко, Л. Пуховська, А. Сбруєва);

– сучасні підходи до розвитку педагогічної інноватики (Л. Даниленко, І. Дичківська, І. Зязюн, М. Кларін, О. Козлова, В. Кремень, М. Лазарєв, В. Паламарчук, О. Пехота, І. Підласий, Г. Селевко);

– теоретичні засади фахової підготовки й перепідготовки вчительства (О. Антонова, О. Дубасенюк, М. Євтух, І. Зязюн, О. Лавріненко, І. Лікарчук, В. Майборода, Н. Ничкало, Л. Пуховська, С. Сисоєва, Л. Сігаєва, В. Статівка).

Дослідження здійснювалося на основі комплексу **методів**:

– *загальнонаукових* (аналіз, синтез, аналогія, порівняння, узагальнення), які застосовувалися для опрацювання історичної, філософської, психолого-педагогічної літератури, законодавчих актів, архівних документів з досліджуваної проблеми, та *конкретнонаукових*:

– *термінологічний*, що дозволив проаналізувати визначення термінів і базових понять реформаторської педагогіки;

– *конструктивно-генетичний*, за допомогою якого схарактеризовано процес розвитку реформаторських ідей в українській педагогічній думці та розроблено періодизацію їх вивчення;

– *історико-компаративістичний*, що дав можливість виявити особливості вивчення й використання ідей реформаторської педагогіки в контексті розвитку української компаративістики;

– *історико-типологічний*, застосований з метою характеристики різних підходів до типології реформаторських течій українськими освітніми діячами зазначеного періоду.

Джерельну базу дослідження становлять:

– державні документи щодо становлення та розвитку системи освіти України в 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. (збірники нормативних документів, звіти і статистичні відомості про діяльність інститутів народної освіти, вищих педагогічних курсів, педагогічних технікумів, науково-дослідних кафедр, наукових товариств й асоціацій тощо);

– педагогічна спадщина українських освітніх діячів досліджуваного періоду: С. Ананьїна, В. Арнаутова, Г. Ващенко, А. Володимирського, А. Готалова-Готліба, Г. Гринька, В. Дурдуківського, М. Зотіна, Є. Кагарова,

С. Лозинського, А. Макаренка, Я. Мамонтова, Б. Манжоса, П. Мостового, О. Музиченка, О. Попова, Я. Ряппо, І. Соколянського, Я. Чепіги та ін.;

– твори теоретиків і практиків світового реформаторського руху кінця XIX – першої третини XX століття: А. Біне, Е. Вебера, Л. Гурлітта, О. Декролі, Е. Дюркгейма, Дж. Дьюї, Р. Зейделя, Е. Кей, Г. Керншенштейнера, А. Лая, Е. Меймана, М. Монтессорі, П. Наторпа, Е. Паркхерст, С. Френе, Г. Шаррельмана та ін.;

– педагогічна преса 20-х – початку 30-х років XX ст., зокрема журнали «Шлях освіти» («Путь просвещения», «Комуністична освіта»), «Освіта Донбасу» («Радянська школа»), «Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології» та ін.;

– матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України в м. Києві (Р–4 сч. «Народний комісаріат закордонних справ УСРР»; Ф. 16 «Уповноважений представник народного комісаріату освіти УСРР у Німеччині»; Ф. 166 «Народний комісаріат освіти УСРР»; Ф. 331 «Уповноважений Комісії сприяння вченим РНК СРСР при РНК УСРР»; Ф. 4805 «Я. Ряппо»); Центрального державного архіву громадських об'єднань України (Ф. 1 «Центральний комітет комуністичної партії України. Документи відділів ЦК КП(б)У»); Державного архіву Сумської області (Р–33 «Сумська окружна інспектура народної освіти»; Р–2322 «Глухівська окружна інспектура народної освіти»; Р–2817 «Сумський державний педагогічний інститут Управління вищої школи НКО УСРР»; Р–4563 «Інспектура народної освіти виконавчого комітету Конотопської окружної ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів»; Р–5601 «Інспектура народної освіти виконавчого комітету Роменської окружної ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів»); Державного архіву Харківської області (Р–820 «Харківський Губернський Відділ Народної Освіти. Підвідділ профосвіти»; Р–925 «Валківські трирічні педагогічні курси»);

– зібрання Центральної наукової бібліотеки НАН України ім. В.І. Вернадського, ДНПБУ ім. В.О. Сухомлинського НАПН України, Парламентської бібліотеки України, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г. Короленка, Одеської та Сумської обласних державних наукових бібліотек;

– праці сучасних вітчизняних та російських учених, які досліджували особливості розвитку ідей реформаторської педагогіки в історико-педагогічному контексті: М. Вейкшана, А. Джуринського, В. Кравця, М. Певзнера, Н. Сафоновой, Л. Степашко, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* здійснено цілісний аналіз досліджень реформаторської педагогіки українськими освітніми діячами 20-х – початку 30-х років XX ст., зокрема:

– *виявлено* сутність феномену реформаторської педагогіки як єдності теоретичних положень, навчально-виховної практики й організаційних засад; розроблено періодизацію вивчення реформаторської педагогіки в Україні (80-ті роки XIX – початок XXI ст.); *з'ясовано* сукупність чинників звернення українських освітніх діячів до ідей реформаторської педагогіки:

позапедагогічні (соціально-економічні, ідеологічні й культурні потреби нової держави) та педагогічні (необхідність створення нових концептуальних, змістових та організаційно-методичних засад діяльності школи в УСРР, вплив ідей реформаторської педагогіки та прогресивного досвіду інноваційних типів шкіл, власні педагогічні погляди та особисті наукові інтереси освітніх діячів); *виокремлено* течії реформаторської педагогіки, що стали предметом дослідження українських освітніх діячів: трудової школи, експериментальної педагогіки, соціальної педагогіки, педології, прагматичної педагогіки, індивідуальної педагогіки, педагогіки особистості тощо. Доведено, що розвиток ідей реформаторської педагогіки полягав у формуванні оригінальних авторських концепцій (С. Ананьїн, А. Володимирський, Я. Мамонтов), становленні нових практично орієнтованих напрямів (педагогіка колективу, національна педагогіка, санітарна педагогіка), формуванні нового напрямку науково-педагогічних досліджень – педагогічної типології; *схарактеризовано* роль установ Народного комісаріату освіти УСРР досліджуваного періоду в організаційному, фінансовому, науково-педагогічному забезпеченні дослідження ідей реформаторської педагогіки;

– *уточнено й конкретизовано* характеристику ідей світової реформаторської педагогіки кінця XIX – першої третини XX ст., теоретичні засади розвитку трудової школи в радянській Україні 20-х – початку 30-х років XX ст.;

– *подальшого розвитку* дістали знання про форми наукової та навчально-методичної роботи українських освітніх діячів зазначеного періоду;

– *до наукового обігу введено* раніше не опубліковані архівні документи та маловідомі джерела, пов'язані з дослідженнями ідей реформаторської педагогіки українськими освітніми діячами 20-х – початку 30-х років XX ст.

Практичне значення одержаних результатів. Фактичний матеріал і теоретичні висновки дисертаційної роботи, що стосуються особливостей визначення сутності реформаторської педагогіки як системного феномену, особливостей впливу ідей реформаторської педагогіки на розвиток української педагогічної науки та формування концептуальних основ освітньої політики в УСРР у 20-х – на початку 30-х років XX століття, змістових й організаційно-методичних новацій у підготовці вчителів, були використані в оновленні змісту навчальних курсів «Історія педагогіки», «Порівняльна педагогіка», «Основи наукових досліджень», які викладаються під час підготовки бакалаврів педагогічних спеціальностей у навчальному процесі вищих навчальних закладів.

Матеріали дослідження стали основою для підготовки навчально-методичного посібника «Практикум з історії педагогіки», що є складовою навчально-методичного комплексу професійної підготовки майбутнього вчителя.

Результати дослідження можуть використовуватися освітніми політиками у процесі розробки стратегій розвитку вітчизняної системи освіти, науковцями з метою здійснення історико-педагогічних досліджень, викладачами вищих навчальних закладів під час написання підручників, розробки лекційних курсів та спецкурсів тощо.

Упровадження результатів дослідження. Результати дослідження впроваджено в навчальний процес Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (довідка № 732 від 11.05.2011 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 264 від 21.05.2011 р.), Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича (довідка № 326 від 18.05.2011 р.).

Особистий внесок здобувача. У роботі, опублікованій у співавторстві [1], здобувачу належить розробка навчально-методичного комплексу тем: «Провідні ідеї реформаторської педагогіки 90-тих рр. XIX – 30-х рр. XX ст.», «Розвиток української національної школи за часів УНР, гетьманства Скоропадського та часів українізації в УРСР».

Апробація результатів дослідження здійснювалася на міжнародних науково-практичних конференціях: «Теоретичні та методичні засади розвитку мистецької освіти в контексті європейської інтеграції» (Суми, 2004); «Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій» (Суми, 2008); «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (Рівне, 2008); «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка» (Суми, 2009); «Професіоналізм педагога у контексті європейського вибору України» (Ялта, 2009); «Соціалізація особистості: культура, освітня політика, технології формування» (Суми, 2011); «Розвиток освітніх систем у глобальному вимірі: тенденції і прогнози» (Умань, 2011); *всеукраїнських науково-практичних конференціях*: «Проблеми професійної підготовки педагогічних працівників» (Київ – Житомир, 2000); «Актуалізація ідей антропоцентризму в умовах реформування загальноосвітньої і вищої школи» (Полтава, 2001); «Формування творчої особистості майбутнього вчителя в умовах впровадження інноваційних освітніх технологій» (Суми, 2011); «Історико-педагогічні дослідження: регіональний вимір» (Луганськ, 2006); «Психолого-педагогічні аспекти розвитку майстерності викладачів в умовах євроінтеграції» (Глухів, 2007); «Освіта в інформаційному суспільстві: філософські, психологічні та педагогічні аспекти» (Суми, 2010); *історико-краєзнавчих конференціях*: Сумських Третій (1999); Четвертій (2001); Шостій (2005); Сьомій (2009). Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки та звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (2000–2011).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дослідження викладено у 18 одноосібних публікаціях автора: серед них – 9 статей у фахових наукових виданнях, 9 статей і тез у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації викладено на 270 сторінках (основний текст – на 190 сторінках). Список використаних джерел включає 365 найменувань. Робота містить 12 таблиць, 16 рисунків і 23 додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено об'єкт, предмет і мету, відповідно до яких сформульовано завдання дослідження, розкрито теоретико-методологічну основу та наукову новизну дисертації, методи та джерельну базу дослідження, теоретичне та практичне значення, подано дані про апробацію і впровадження одержаних результатів.

У першому розділі **«Реформаторська педагогіка як освітній феномен і об'єкт дослідження вітчизняної науки»** охарактеризовано генезу реформаторської педагогіки як освітнього феномену кінця XIX – першої третини XX століть, виокремлено методологічні підходи до визначення сутності реформаторської педагогіки в сучасній педагогічній науці, розроблено періодизацію вивчення ідей реформаторської педагогіки вітчизняною історико-педагогічною наукою.

Аналіз широкого кола історичних, філософських і психолого-педагогічних досліджень дозволив з'ясувати, що розвиток реформаторської педагогіки обумовлювався особливостями соціально-економічного та політичного розвитку суспільства у часи промислової революції, невідповідністю тогочасної школи новим вимогам життя, кризовою ситуацією у педагогічній науці, швидким розвитком антропологічних наук, що в сукупності детермінувало пошук шляхів реформування шкільництва у західноєвропейській та американській педагогічній думці.

З'ясовано, що відмінності у визначенні можливих теоретичних підходів та практичних засобів розв'язання суперечностей тогочасного шкільництва зумовили формування численних течій реформаторської педагогіки, серед яких провідними були: соціальна педагогіка (Е. Дюркгейм, Р. Зейдель, П. Наторп), експериментальна педагогіка (А. Лай, Е. Мейман, Е. Торндайк), вільне виховання (Е. Кей, М. Монтесорі), педагогіка особистості (Е. Вебер, Г. Гаудіг, Г. Шаррельман), трудова школа (Г. Кершенштейнер), прагматична педагогіка (Дж. Дьюї, Е. Паркхерст), педагогіка творчості (Е. Зальвюрк, Е. Ліхтварк), педологія (А. Біне, Е. Мейман, С. Холл) та ін.

Аналіз сучасної історіографії досліджуваної проблеми дозволив констатувати наявність різних методологічних підходів до вивчення реформаторської педагогіки. Для історико-педагогічної науки характерним є парадигмальний підхід (Б. Бім-Бад, О. Джуринський, В. Кравець, Л. Степашко), для педагогічної інноватики (І. Дичківська, В. Паламарчук, І. Підласий, Г. Селевко) і теорії освітніх реформ (Л. Березівська, А. Василюк, А. Сбруєва) – історико-генетичний та герменевтичний підходи. У результаті зіставлення сутнісних ознак виокремлених підходів для аналізу досліджуваного явища було обрано системний підхід, який дозволив визначити реформаторську педагогіку як системний феномен, інтегративний напрям розвитку світової педагогіки кінця XIX – початку XX ст. гуманістично-демократичного спрямування.

Застосування зазначеного підходу дозволило встановити в рамках хронологічних меж роботи два етапи генези реформаторської педагогіки. Критеріальні підходи до визначення періодизації розвитку феномену

обумовлено трьома вимірами його розгляду: теоретико-методологічний (теоретичні засади), технологічно-процесуальний (навчально-виховна практика експериментальних шкіл) й організаційно-інституційний (організаційні засади, покладені в основу діяльності міжнародних громадських та професійних організацій, державних установ).

У межах першого етапу (80-ті роки XIX ст. – 1918 р.) відбувалося становлення філософських та антропологічних основ реформаторського руху, формування реформаторських течій; відкриття експериментальних навчально-виховних закладів, формування організаційної, змістової та методичної складових їх діяльності; виникнення руху прихильників реформаторської педагогіки серед учителів, науковців, громадських діячів.

Другий етап розвитку реформаторської педагогіки (початок 20-х – 30-ті роки XX ст.) характеризувався появою авторських теорій і проектів; інтеграцією науково обґрунтованих і практично перевірених здобутків експериментальних закладів у діяльність приватних та державних шкіл; зростанням кількості науково-дослідних закладів, утворенням на їх базі навчальних комплексів; інституційним оформленням реформаторської педагогіки в міжнародному масштабі.

За допомогою історико-структурного та історико-компаративістичного методів доведено, що на обох етапах розвитку реформаторська педагогіка становила єдність трьох складових: 1) теоретичних положень (ідей, концепцій, теорій); 2) практики експериментальних навчальних закладів; 3) діяльності громадських і професійних організацій та державних установ, що здійснювали підтримку розвитку реформаторського руху.

Визначено, що дослідження реформаторської педагогіки у вітчизняній науково-педагогічній думці беруть свій початок від появи цього феномену, характеризуються значною кількістю різних за змістом, метою і методами аналізу праць. З'ясовано, що процес вивчення вітчизняними науковцями ідей реформаторської педагогіки можна розглядати відповідно до політичних, соціально-культурних умов та розвитку педагогічної науки. Запропоновано періодизацію досліджень реформаторської педагогіки у вітчизняній педагогічній думці, у якій виокремлено періоди, що охоплюють часові межі від 80-х років XIX ст. до початку XXI ст.

У другому розділі **«Науково-теоретичні основи та організаційне забезпечення дослідження ідей реформаторської педагогіки українськими освітніми діячами 20-х – початку 30-х років XX століття»** з'ясовано чинники звернення українських освітніх діячів до ідей реформаторської педагогіки, виокремлено ідеї світової реформаторської педагогіки, що стали предметом дослідження українських освітніх діячів 20-х – початку 30-х років XX ст., та схарактеризовано організаційне забезпечення дослідження реформаторської педагогіки Народним комісаріатом освіти УСРР.

На підставі порівняльного аналізу та узагальнення історико-педагогічної літератури, архівних матеріалів, урядової документації та сучасних досліджень з історії України визначено, що серед *позапедагогічних* чинників,

які зумовлювали звернення до ідей реформаторської педагогіки, провідними стали соціально-економічні, ідеологічні й культурні потреби розбудови нової держави.

До педагогічних чинників віднесено потребу в розробці нових концептуальних, змістових та організаційно-методичних засад діяльності школи в УСРР; вплив ідей реформаторської педагогіки та прогресивного досвіду експериментальних шкіл; власні педагогічні погляди та наукові інтереси освітніх діячів нової держави.

Дослідження теорії та практики реформаторської педагогіки 20-х – початку 30-х років XX ст. стало невід’ємною складовою професійної діяльності українських освітніх діячів, що, як правило, були і освітніми політиками, і адміністраторами, і теоретиками, і практиками. З’ясовано, що до такої категорії діячів можна віднести С. Ананьїна, А. Готалова-Готліба, Г. Гринька, О. Залужного, Я. Мамонтова, О. Музиченка, О. Попова, Я. Ряппо, І. Соколянського, Я. Чепігу та ін.

Установлено, що визначальну роль у зверненні українських освітніх діячів до реформаторської педагогіки відіграла програмна стаття Г. Гринька «Наш шлях на Захід», метою якої стала організація всебічного вивчення зарубіжних здобутків у різних галузях господарства, насамперед в освітній сфері. Аналіз названого джерела дозволяє визначити його як стратегічний план організації співробітництва з європейськими педагогічними колами з метою дослідження та використання прогресивного освітнього досвіду.

На підставі історико-компаративістичного аналізу проблеми доведено, що дослідження ідей реформаторської педагогіки сприяло як розвитку течій світового реформаторського руху: *трудової школи, експериментальної педагогіки, педології, соціальної педагогіки, прагматичної педагогіки, індивідуальної педагогіки, естетичного виховання, вільного виховання*, так і виникненню суто українських течій: *педагогіки колективу, національного виховання, санітарної педагогіки*. Напрями розвитку ідей реформаторської педагогіки в Україні подано на рис. 1.

Свідченням високого рівня осмислення ідей реформаторської педагогіки стала поява у вітчизняній педагогічній науці нового напрямку – педагогічної типології, предметом вивчення якої стали течії реформаторської педагогіки (С. Ананьїн, Г. Готалов-Готліб, Я. Мамонтов, О. Музиченко, В. Петрусь та ін.).

На основі аналізу й узагальнення педагогічної періодици, державних документів доведено, що особливу роль в обґрунтуванні необхідності вивчення досвіду зарубіжної педагогіки відіграв Г. Гринько – нарком освіти УСРР у 1920–1922 рр. Ідеї реформаторської педагогіки (Л. Гурліта, Е. Дюркгейма, Р. Зейделя, Г. Кершенштейнера, А. Лая) щодо всебічного гармонійного розвитку особистості, трудової основи навчання й виховання, використання досягнень педології стали основою педагогічних поглядів наркома.

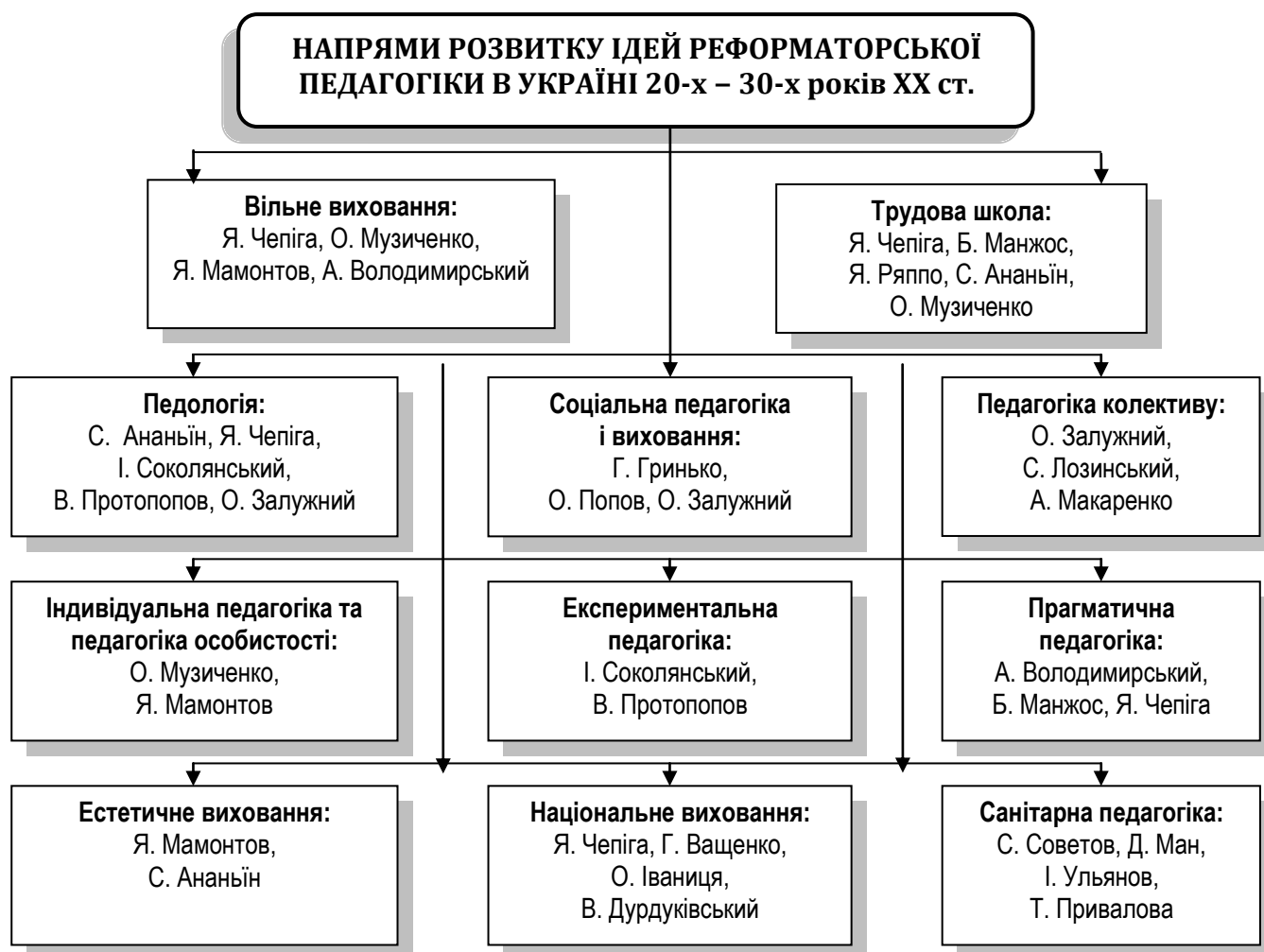

Рис. 1. Напрями розвитку ідей реформаторської педагогіки в Україні 20-х – 30-х років ХХ ст.

Педагогічні переконання Г. Гринька справили значний вплив на розбудову трудової школи як організаційної форми шкільництва та соціального виховання як форми опіки держави над дитинством. У процесі дослідження встановлено, що саме з його ініціативи було організовано підтримку дослідження ідей реформаторської педагогіки на державному рівні. Відповідальність за організацію міжнародного співробітництва українських і зарубіжних освітян було покладено на установи Наркомосу УСРР: Закордонну редакційну комісію; педагогічний журнал «Шлях освіти» – орган Державного науково-методичного комітету НКО; Секцію освіти Всеукраїнського товариства культурного зв'язку з закордоном; бригаду класової боротьби на освітньому фронті та на кабінет чужоземної освіти Українського науково-дослідного інституту педагогіки. Завдяки їх діяльності було належним чином забезпечено інформаційну, організаційну, фінансову, науково-педагогічну підтримку вивчення та запровадження ідей реформаторської педагогіки.

З'ясовано, що однією з популярних і результативних форм діяльності українських освітніх діячів, що уможливлювала безпосередні наукові контакти з представниками світового руху реформаторської педагогіки та

підтримувалась НКО, були закордонні наукові подорожі. На підставі аналізу раніше не опублікованих архівних джерел установлено, що найбільш поширеними формами вивчення зарубіжного досвіду стали: відвідання наукових центрів, експериментальних навчальних закладів та народних шкіл, участь у педагогічних тижнях, конференціях, з'їздах, консультації з провідними представниками реформаторської педагогіки і педагогами-практиками. Нові знання та досвід, здобуті в результаті закордонних відряджень, слугували основою для власної наукової творчості та спонукали до практичної інноваційної діяльності.

У третьому розділі **«Використання теорії та практики реформаторської педагогіки у підготовці українського вчительства 20-х – початку 30-х років ХХ століття»** визначено особливості використання ідей реформаторської педагогіки у підготовці українського вчительства досліджуваного періоду, розкрито особливості оновлення змістових та методичних аспектів загальнопедагогічної підготовки у закладах фахової освіти на основі досвіду реформаторської педагогіки, творчих здобутків українських освітніх діячів.

Історико-генетичний аналіз широкого кола джерел, зокрема маловідомих праць видатних вітчизняних педагогів-науковців, навчальних планів і програм закладів підготовки вчителів, дозволив з'ясувати, що звернення до ідей реформаторської педагогіки впродовж 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. зумовило утвердження у соціалістичній педагогіці нових принципів: творчого характеру навчального процесу, активності, самостійності та ініціативи учнів, розвитку колективної взаємодії.

З'ясовано, що визначення головних завдань фахової підготовки вчителів у державних документах УСРР (формування активного, творчого ставлення до вчительської професії, оволодіння новими формами й активними методами роботи) було суголосним розумінню учительської професії представниками таких реформаторських течій, як індивідуальна педагогіка, педагогіка особистості, вільне виховання, художня педагогіка.

Використання передового зарубіжного досвіду в процесі вдосконалення підготовки вчительських кадрів було предметом уваги українських освітніх діячів: М. Астермана, Ф. Бельського, А. Готалова-Готліба, М. Заріцького, Е. Кагарова та ін. Вивчення практики роботи зарубіжних закладів підготовки вчителів давало змогу українським діячам узагальнювати й використовувати їх багатий і різноплановий досвід відповідно до нових цільових, змістових та методичних орієнтирів. Установлено, що результати дослідження ідей реформаторської педагогіки узагальнювалися як у монографіях, хрестоматіях, наукових статтях, так і у навчальних програмах і текстах лекційних курсів.

Історико-компаративістичний аналіз педагогічної преси та документів установ НКО УСРР засвідчує не лише ґрунтовну роботу українських освітян щодо всебічного вивчення зарубіжного досвіду, а і найактивнішу участь у впровадженні його досягнень у закладах підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів: на трирічних педагогічних курсах, у педагогічних технікумах та в інститутах народної освіти (ІНО).

Визначено, що основними видами діяльності освітніх діячів з упровадження досвіду реформаторської педагогіки у закладах педагогічної освіти стали: викладання педагогічних дисциплін в ІНО, педагогічних технікумах, на курсах підвищення кваліфікації тощо.

У процесі дослідження встановлено, що фахова підготовка українських учителів у першій половині 20-х – на початку 30-х років XX ст. передбачала обов'язкове ознайомлення з теоретичним та практичним досвідом реформаторської педагогіки. Навчальні програми того періоду містили самостійні та інтегративні курси: «Педологія», «Активність дитини і форми її виявлення», «Рефлексологія», «Педагогіка в новій школі», «Педагогіка особи», «Педологія та вчення про поведінку» тощо. Викладання курсу «Течії новітньої педагогіки» входило до змісту загальної педагогічної підготовки вчителів на трирічних курсах, в ІНО, на курсах підвищення кваліфікації. Теоретичною основою зазначених курсів стали ідеї й погляди провідних педагогів-реформаторів, зокрема Дж. Дьюї, Р. Зейделя, Г. Кершенштейнера, М. Монтесорі, П. Наторпа, С. Холла та ін., в інтерпретації радянських педагогів-науковців.

З'ясовано, що методична підготовка українського вчительства була орієнтована на формування готовності до використання новітніх підходів реформаторської педагогіки в організації навчального процесу, зокрема до запровадження таких активних методів навчання, як Дальтон-план та метод проєктів. Доведено, що результатом творчого запровадження ідей стало поширення у закладах професійної підготовки вчителів дослідницького методу та його різновидів – активно-трудового, лабораторного, евристичного, екскурсійного тощо. Узагальненням дидактичних новацій того часу стала розробка та впровадження комплексної системи навчання в радянській школі.

З'ясування теоретичного й практичного аспектів дослідження ідей реформаторської педагогіки українськими освітніми діячами 20-х – початку 30-х років XX століття дає можливість дійти таких **висновків**:

1. Зіставлення сутнісних ознак методологічних підходів до аналізу феномену реформаторської педагогіки (парадигмального, історико-генетичного та герменевтичного) дозволило використати системний підхід, що уможливив визначення реформаторської педагогіки як системного феномену, інтегративного напрямку розвитку світової педагогіки кінця XIX – початку XX ст. гуманістично-демократичного спрямування. Доведено, що реформаторська педагогіка становить єдність теоретичних положень (теоретико-методологічний вимір розгляду феномену), навчально-виховної практики експериментальних шкіл (технологічно-процесуальний вимір) й організаційних засад, покладених в основу діяльності міжнародних громадських та професійних організацій, державних установ (організаційно-інституційний вимір).

Узагальнення методологічних підходів і методів дослідження реформаторської педагогіки у вітчизняній педагогічній науці дозволило розробити її періодизацію від 80-х років XIX – до початку XXI ст.:

1-й період – 80-ті роки XIX ст. – 1917 р. – час ознайомлення з ідеями реформаторської педагогіки, осмислення її прогресивності, становлення аналітичних методів досліджень та використання здобутків у недержавному вітчизняному шкільництві;

2-й період – 1917–1919 рр. – розширення змістового поля досліджень, розробка концепції національного шкільництва на теоретичних засадах світової реформаторської педагогіки (націоналізації, демократизації, педоцентризму, трудової школи);

3-й період – 20-ті – початок 30-х років XX ст. – час активного дослідження ідей реформаторської педагогіки українськими освітніми діячами та використання її здобутків в освітній політиці, формуванні нової теорії освіти, професійно-педагогічній підготовці українських учителів;

4-й період – друга половина 30-х – 80-ті роки XX ст. – припинення об'єктивного вивчення ідей зарубіжної реформаторської педагогіки, засудження її офіційною владою як буржуазної;

5-й період – початок 90-х років XX ст. – початок XXI ст. – характеризується відновленням наукового інтересу до реформаторської педагогіки як до концептуальної основи інноваційного розвитку школи в умовах демократичних змін українського суспільства та інтеграції вітчизняної освіти в європейський простір.

2. Доведено, що формування педагогічних поглядів українських освітніх діячів 20-х – початку 30-х років XX ст. відбувалося під впливом сукупності позапедагогічних і педагогічних чинників. Домінуючими позапедагогічними чинниками у дослідженні визначено соціально-економічні, ідеологічні й культурні потреби нової держави, що зумовлювали особливості розробки та реалізації нових освітніх завдань керівниками української освіти. З'ясовано, що педагогічні чинники впливу мали як об'єктивний характер (потреба у розробці нових концептуальних, змістових та методичних засад діяльності школи в УСРР, вплив ідей реформаторської педагогіки), так і суб'єктивний (особисті педагогічні погляди, педагогічний досвід та наукові інтереси).

Визначено, що суттєвим педагогічним чинником впливу ідей реформаторської педагогіки на погляди українських освітніх діячів стало продовження традицій вітчизняної педагогічної думки періоду національно-визвольних змагань (погляди О. Музиченка, С. Русової, П. Холодного, Я. Чепіги).

3. З'ясовано, що предметом дослідження українських освітніх діячів виступили ідеї реформаторських течій: трудової школи, соціальної педагогіки, вільного виховання, педології, експериментальної педагогіки, прагматичної педагогіки, індивідуальної педагогіки, педагогіки особистості.

Дослідження ідей світової реформаторської педагогіки стало основою для формування українськими освітніми діячами власних теоретичних підходів, зокрема *трудова школа* (С. Ананьїн, Б. Манжос, О. Музиченко, Я. Ряппо, Я. Чепіга), *експериментальної педагогіки* (В. Протопопов, І. Соколянський), *педології* (С. Ананьїн, О. Залужний, В. Протопопов, І. Соколянський, Я. Чепіга), *соціальної педагогіки й виховання* (Г. Гринько,

О. Залужний, О. Попов, Я. Ряппо), *педагогіки колективу* (О. Залужний, С. Лозинський, А. Макаренко), *прагматичної педагогіки* (С. Ананьїн, Б. Манжос, Я. Чепіга), *індивідуальної педагогіки* (Я. Мамонтов, О. Музиченко), *естетичного виховання* (С. Ананьїн, Я. Мамонтов), *вільного виховання* (Я. Мамонтов, О. Музиченко, Я. Чепіга), *національного виховання* (Г. Ващенко, В. Дурдуківський, Г. Іваниця, Я. Чепіга), *санітарної педагогіки* (Д. Ман, Т. Привалова, С. Советов, І. Ульянов), та формування оригінальних авторських концепцій «Школа чинності» С. Ананьїна, «Школа природного розвитку» А. Володимирського, «Естетизація особистості» Я. Мамонтова.

Виявлено, що системний аналіз методологічних основ течій реформаторської педагогіки, здійснений С. Ананьїним, Г. Готаловим-Готлібом, Я. Мамонтовим, О. Музиченком, започаткував новий напрям досліджень – педагогічну типологію. Широке предметне поле, що охоплювало всі течії реформаторської педагогіки, розроблення категоріального апарату та методологічних основ нового напрямку науково-теоретичних досліджень дозволяє визначити педагогічну типологію як якісно новий етап розвитку української педагогічної компаративістики.

4. Установлено, що організаційне забезпечення дослідження теорії й практики реформаторської педагогіки здійснювалося за державної підтримки й набувало ознак напрямку освітньої політики, реалізуючись у діяльності установ НКО УСРР. Найбільш вагому організаційну та науково-педагогічну підтримку українських освітніх діячів здійснювала Закордонна редакційна комісія, що працювала у Німеччині (1921–1923) та у Чехословаччині (1924–1925). Фахівці комісії сприяли встановленню систематичних зв'язків українських освітян з прогресивними теоретиками і практиками Заходу.

5. Доведено, що ідеї реформаторської педагогіки виступили підґрунтям для оновлення цільової, змістової та організаційно-методичної складових підготовки українського радянського вчительства 20-х – початку 30-х років ХХ ст. Визначено, що особливе значення у популяризації й використанні ідей реформаторської педагогіки досліджуваного періоду мала навчально-методична діяльність освітніх діячів у закладах педагогічної освіти.

Теоретичною основою оновлення змісту загальнопедагогічної підготовки вчителів стали ідеї трудової школи, вільного виховання, педології, соціальної педагогіки, педагогіки особистості. Ознайомлення з реформаторською теорією й практикою відбувалося у процесі вивчення нових навчальних дисциплін. Найбільш поширеними серед нових курсів були «Сучасні педагогічні течії», провідною метою яких було визначено ознайомлення вчительства з широким колом ідей та практичним досвідом реформаторської педагогіки. Використання методичних досягнень реформаторської педагогіки здійснювалося через модифікацію Дальтон-плану, методу проектів та інших здобутків реформаторської педагогіки, розробку комплексної системи навчання.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Предметом подальшого вивчення можуть бути теоретичні основи тестології як напрямку реформаторської педагогіки, ідеї наукової організації праці вчителів,

змістові та методичні засади діяльності організованих дитячих рухів та дитячого самоврядування.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях

Навчальні посібники

1. Практикум з історії педагогіки : навч. посіб.[для студ. вищ. навч. закл.] / А. А. Сбруєва, М. Ю. Рисіна, Н. Г. Осьмук. – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – 156 с.

Статті у наукових фахових виданнях

2. Осьмук Н. Г. Причинна зумовленість звернення радянських освітян до зарубіжної педагогічної науки / Н. Г. Осьмук // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Суми : Редакційно-видавничий відділ СДПУ ім. А. С. Макаренка, 1999. – С. 108–118.

3. Осьмук Н. Г. Вплив ідей зарубіжної та вітчизняної соціальної педагогіки на становлення системи “соцвиху” в Україні у 20 – 30-ті р. р. ХХ ст. / Н. Г. Осьмук // Вісник Житомирського педагогічного університету ім. І. Я. Франка. – 2000. – Випуск 6. – С. 78–81.

4. Осьмук Н. Г. Вивчення зарубіжного педагогічного досвіду в 20-х роках українськими науковцями: головні напрями і завдання, організаційна політика НКО республіки / Н. Г. Осьмук // Педагогічні науки : зб. наук. пр. / ред. кол.: М. О. Лазарєв (відп. ред.) [та ін.]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2000. – С. 142–150.

5. Осьмук Н. Г. Реформаторська педагогіка кінця ХІХ – початку ХХ століття: до проблеми визначення і періодизації / Н. Г. Осьмук // Педагогічні науки : зб. наук. пр. / ред. кол.: М. О. Лазарєв (відп. ред.) [та ін.]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. – С. 134–142.

6. Осьмук Н. Г. Періодизація розвитку ідей реформаторської педагогіки в українській педагогічній думці першої третини ХХ століття / Н. Г. Осьмук // Педагогічні науки : зб. наук. пр. / ред. кол.: М. О. Лазарєв (відп. ред.) [та ін.]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2002. – С. 112–119.

7. Осьмук Н. Г. Зарубіжний досвід на сторінках українських педагогічних журналів у перших десятиріччях ХХ століття / Н. Г. Осьмук // Педагогічні науки : зб. наук. пр. / ред. кол.: М. О. Лазарєв (відп. ред.) [та ін.]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2006. – С. 211–219.

8. Осьмук Н. Г. Інноваційні пошуки визначних освітян Сумщини (20-ті – початок 30-х рр. ХХ ст.) / Н. Г. Осьмук // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Педагогічні науки». – 2006. – Випуск 19 (114). – С. 78–83.

9. Осьмук Н. Г. Психолого-педагогічне обґрунтування реалізації творчого потенціалу педагога за часів становлення радянської влади / Н. Г. Осьмук // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки». – 2008. – Випуск 11. – С. 89–92.

10. Осьмук Н. Г. Організаційні форми перепідготовки радянського вчительства: вітчизняний досвід розвитку ідей безперервної освіти / Н. Г. Осьмук // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Педагогіка та психологія». – 2009. – Вип. 470. – С. 102–107.

Тези та матеріали наукових конференцій

11. Осьмук Н. Г. Яків Мамонтов – видатний діяч культурно-освітнього руху України / Н. Г. Осьмук // Збірник статей третьої Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції, (7–8 грудня 1999 р.). – Суми : Редакційно-видавничий відділ СДПУ ім. А. С. Макаренка, 1999. – С. 116–118.

12. Осьмук Н. Г. Внесок українських педагогів-науковців 20-х років ХХ століття у розвиток теорії педагогічного антропоцентризму / Н. Г. Осьмук // Актуалізація ідей антропоцентризму в умовах реформування загальноосвітньої та вищої школи : праці Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Полтава, 21 – 22 лютого 2001 р.). – Полтава, 2001. – С. 43–46.

13. Осьмук Н. Г. Використання здобутків реформаторської педагогіки у фаховій підготовці радянського вчительства / Н. Г. Осьмук // Матеріали шостої Сумської наукової історико-краєзнавчої конференції / Міністерство освіти і науки України, СумДПУ ім. А. С. Макаренка [та ін.]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2005. – С. 214–217.

14. Осьмук Н. Г. Завдання педагогіки нового часу в поглядах Г. Гринька / Н. Г. Осьмук // Матеріали сьомої Сумської наукової історико-краєзнавчої конференції, (22 – 23 листопада 2007 р.) / Міністерство освіти і науки України, СумДПУ ім. А. С. Макаренка [та ін.]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. – С. 319–324.

15. Осьмук Н. Г. Українська педагогіка 20-х років ХХ століття: досвід розвитку ідей світового реформаторського руху / Н. Г. Осьмук // Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій : матеріали Міжнародної конференції, (20 – 21 лютого 2008 р.) / Міністерство освіти і науки України, Сумський обласний інститут післядипломної освіти [та ін.]. – Суми : РВВ СОІППО, 2008. – Ч. 4 (2). – С. 66–69.

16. Осьмук Н. Г. Формування концепції «трудової школи за часів соціальних перетворень українського суспільства 20-х років ХХ століття / Н. Г. Осьмук // Наука, освіта, суспільство очима молодих : матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих науковців, (Рівне, 15 – 16 травня 2008 р.) / Міністерство освіти і науки України, Рівненський державний гуманітарний університет. – Рівне : РДГУ, 2008. – С. 66–67.

17. Осьмук Н. Г. Забезпечення науково-методичної складової підготовки вчительства: вітчизняний досвід 20-х років ХХ століття / Н. Г. Осьмук // Професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (Ялта, 22–23 вересня 2009 р.) / Міністерство освіти і науки України, Кримський гуманітарний університет. – Ялта : РВВ КГУ, 2009. – Ч. 2. – С. 52–55.

18. Осьмук Н. Г. Реформаторська педагогіка як досвід розвитку системних освітніх інновацій / Н. Г. Осьмук // Освіта в інформаційному суспільстві: філософські, психологічні та педагогічні аспекти : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Суми, 27 – 28 жовтня 2010 р.) / Міністерство освіти і науки України, СумДПУ ім. А. С. Макаренка [та ін.]. – Суми : Університетська книга, 2010. – С. 78–79.

19. Осьмук Н. Г. До історії розвитку українських порівняльних досліджень у 20-тих роках ХХ століття : матеріали міжнар. наук. конф. [“Розвиток освітніх систем у глобальному вимірі: тенденції і прогнози”], (Умань, 26 – 27 трав. 2011 р.) / М-во освіти, науки, молоді та спорту України, Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – Ч. 1. – С. 197–199.

Осьмук Н.Г. Ідеї реформаторської педагогіки в дослідженнях українських освітніх діячів 20-х – початку 30-х років ХХ століття. – Рукопис.

Дисертація на здобуття ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка. – Суми, 2011.

Дисертацію присвячено з'ясуванню теоретичних і практичних аспектів дослідження ідей реформаторської педагогіки українськими освітніми діячами 20-х – початку 30-х років ХХ ст. У роботі виявлено сутність реформаторської педагогіки як системного феномену; визначено етапи вивчення ідей реформаторської педагогіки у вітчизняній педагогічній науці; виокремлено педагогічні та позапедагогічні чинники, що зумовлювали звернення до зарубіжного досвіду. Встановлено, що ідеї, які стали предметом дослідження українських освітніх діячів, презентували всі провідні течії реформаторської педагогіки, спонукали до створення оригінальних концепцій, принципово нових течій (педагогіка колективу, санітарна педагогіка, національного виховання). З'ясовано, що організаційне забезпечення дослідження теорії й практики реформаторської педагогіки розгорталося за державної підтримки й набувало ознак напряму освітньої політики Народного комісаріату освіти УСРР. Доведено, що ідеї реформаторської педагогіки виступили підґрунтям для оновлення цільової, змістової та організаційно-методичної складових загальнопедагогічної і методичної підготовки українського радянського вчительства.

Ключові слова: ідея, реформаторська педагогіка, освітній діяч, системний феномен, педагогічна течія, періодизація, професійна підготовка вчителів.

Осьмук Н.Г. Идеи реформаторской педагогики в исследованиях украинских деятелей просвещения 20-х – начала 30-х годов XX века. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. Сумской государственный педагогический университет имени А.С. Макаренко. – Сумы, 2011.

Диссертационная работа посвящена исследованию идей реформаторской педагогики украинскими деятелями просвещения 20-х – начала 30-х годов XX века: С. Ананьиним, А. Готаловым-Готлибом, Г. Гринько, А. Залужным, Я. Мамонтовым, А. Музыченко, О. Поповым, Я. Ряппо, Я. Чепигой и др.

На основе использования системного подхода дано определение реформаторской педагогики как педагогического феномена, разработана периодизация исследования реформаторской педагогики в отечественной педагогической науке с 90-х годов XIX до начала XXI века.

В ходе работы установлено, что процесс исследования теории и практики реформаторской педагогики осуществлялся по трём основным направлениям: образовательная политика, развитие педагогической науки, усовершенствование профессиональной подготовки учителей.

Доказано, что формирование педагогических взглядов украинских деятелей просвещения 20-х – начала 30-х годов XX века происходило под влиянием внепедагогических (социально-экономических, идеологических и культурных потребностей нового государства) и педагогических (необходимость формирования новых концептуальных, содержательных и организационно-методических основ деятельности советской школы, влияние течений реформаторской педагогики и опыта экспериментальных школ, личные педагогические взгляды, научные интересы).

В исследовании установлено, что организация информационной, научно-педагогической и финансовой поддержки изучения опыта реформаторской педагогики была инициирована наркомом образования УССР Г. Гринько. Разработанная им программа «Наш путь на Запад» предусматривала широкий спектр сотрудничества украинских деятелей образования с европейским педагогическим сообществом.

Выявлено, что предметом исследования украинских деятелей просвещения стали идеи реформаторской педагогики, а именно: трудовой школы, экспериментальной педагогики, педологии, социальной педагогики, прагматической педагогики, индивидуальной педагогики, эстетического воспитания, свободного воспитания и т. д. В диссертации показано, что опыт реформаторской педагогики обогащал украинскую педагогическую науку новыми подходами, которые становились предметом изучения и теоретической основой развития собственных педагогических теорий (трудовой школы, социального воспитания, педагогики коллектива, педологии, санитарной педагогики и т. д.); формирования авторских концепций «Школа действия» (С. Ананьин), «Школа природного развития»

(А. Владимирский), «Эстетизация личности» (Я. Мамонтов); формирования нового направления исследований – педагогической типологии, предметом изучения которой стали течения реформаторской педагогики.

Практическое использование опыта реформаторской педагогики в системе подготовки учителей осуществлялось путём введения новаций в содержание и организационно-методическое обеспечение процесса обучения. Учебные программы предусматривали изучение дисциплин «Современные педагогические течения», «Активность ребёнка и формы её проявления», «Педология»; использование Дальтон-плана, метода проектов; разработку комплексной системы учёбы, внедрение новых методов обучения исследовательского характера.

Ключевые слова: идея, реформаторская педагогика, деятель просвещения, системный феномен, педагогическое течение, периодизация, профессиональная подготовка учителей.

Os'muk N.G. The Ideas of the Reformatory Pedagogics in the Researches of Ukrainian Educationalists of the 20th – early 30th of the XX century. – Manuscript.

Thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Science in Specialty 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko. – Sumy, 2011.

The dissertation focuses on studying theoretical and practical aspects of research of reformation pedagogy ideas conducted by Ukrainian educationalists of the 20-ies and early 30-ies of the XX-th century. Research defines the essence of the reformation pedagogy as a systemic phenomenon; the stages of studying reformation pedagogy ideas in the national pedagogical science are determined on the basis of historical-genetic method; pedagogical and non-pedagogical factors that caused studying foreign experience are identified. It has been proved that the ideas which became the subject of Ukrainian educationalists' research presented all the main trends of the reformation pedagogy, led to creating original concepts, fundamentally new courses (pedagogy of collective, sanitary pedagogy, national education). It has been found that the research of theory and practice of the reformation pedagogy was organizationally supported by the state and became the course of the educational policy of the Commissariat of Education. It has been proved that reformation pedagogy ideas became a basis for updating target, content and methodological components of general-pedagogical and methodological training of Ukrainian Soviet teachers.

Key words: idea, reformation pedagogy, educationalist, systemic phenomenon, pedagogical course, periodization, professional training of teachers.

Підписано до друку 23.09.2011. Формат 60х90/16. Гарн. New Times.
Друк різнограф. Папір офсет. Умовн. друк. арк. 0,8. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим.

Надруковано у редакційно-видавничому відділі
СумДПУ імені А.С. Макаренка

40002, м. Суми, вул. Роменська, 87.